domestic problems . The devaluation of the concept of „culture” in the modern city is emphasized. For the „average” city woman conservatory and a nightclub, a theater and a beer pub are almost equivalent phenomenon. To make it as truthfully reflect the cultural degradation of the city, which is designed to be a generator of spirituality, the poetesses use naturalistic details that create the picture half-absurdist routine of city life. The author of the article draws attention to the artistic means of the themes (the antithesis , paradox , irony , elements of the absurd, concentrated associativity) and especially vocabulary. The paper also outlines the prospects for further study of urban issues in women’s poetry, especially in the subject of love and creativity.

Key words: city, townspeople, lyrical heroine, symbol, associativity, irony.

Стаття надійшла до редакції 11.09.2013 р.
Прийнято до друку 27.09.13 р.
Рецензент – д. філол. н., проф. Фоменко В Г.

УДК 821.161.2

Ю. В. Ященко

СВІТОБАЧЕННЯ МИТЦЯ ЧИ ФІЛОСОФІЯ ТВОРЧОСТІ: МОДЕРНИЙ ФЕНОМЕН ЕММИ АНДІЄВСЬКОЇ

Модернізм вніс кардинальні зміни у світовідчуття та естетичні орієнтації ХХ століття. Надзавданням мистецтва постало утвердження „нового” мислення, образності, індивідуально-неповторного бачення світу. Основними тенденціями „нового” мислення артикулювалися руйнування стабільності та прагнення виразити нову чуттєвість свого часу, ламаючи стереотипи, наповнюючи новим сенсом давно відомі речі, освоюючи нові терени, змінюючи для цього наявні засоби та способи вираження моделі світу.

Осередком народження культури модернізму було новочасне місто, середовищем – богема, локусом – інтер’єр. Місто, богема та інтер’єр стають „топосами модерністських просторових перехресть і часових зміщень” [1, с. 120]. Це ті умови, у яких визрівала модерністська свідомість.

Як пласт модерної культури, твориться й нова література. Це література про місто, індустрію, новітні технології, науковий прогрес, машини, новітні комунікації та „нову” людину. Нова образно-символічна палітра була спрямована на осмислення елементів урбаністичної культури та новітньої цивілізації ХХ століття в цілому.

Однак, поряд з відображенням нової доби, виникло також питання розбудови модерної національної культури. Така культура мала постати на питомо національному ґрунті, базою якого мислився культурний спадок минулих епох.

Отже, про модернізм йшлося як про культуру компромісу двох „стихій" – новочасного міста, урбанізму та первісної, автентичної, міфологізованої природи людини. І хоча модернізм виявляв себе насамперед як явище нетрадиційне, однак, завдяки своєрідному „вибірковому, ймовірнісному стосунку до традиції, механізмам відчуження і проектуванню інакшої, естетичної реальності" [2, с. 33 – 34], він синхронізував й актуалізував різні філософсько-естетичні системи, новочасні та минулі, від неоплатонізму до буддизму, берґсоніанства й ніцшеанства. Відтак, модернізм постає „явищем культурного синтезу", а митці-модерністи новаторами, які втілили ці орієнтири у творчому процесі.

Сучасна літературознавча позиція щодо творчості Е. Андієвської неоднозначна. Окремі дослідники оцінюють її творчість як видатне явище в українській та світовій літературах (І. Костецький, Е. Райс, П. Сорока), інші – критично підходять до експериментів авторки (Г. Гордасевич, С. Гординський), також є й такі, що не бачать або рішуче заперечують художню вартість її доробку. Різнонаправленість мистецьких пошуків, бурхлива фантазія, художні провокації експериментально-інтелектуальним письмом, самобутня стилістика Е. Андієвської неодноразово ставали в полі уваги Д.-Г. Струка, Е. Райса, Ю. Шереха, Ю. Лавріненка, Т. Возняка, Л. Тарнашинської, П. Сороки, О. Гриценко, О. Астаф'єва, М. Жулинського, М. Нікули, О. Деко, О. Шаф та ін.

Однак про світобачення й філософію літераторки науковці не говорять детально, зачіпаючи це питання лише у предметних рамках конкретної проблематики своїх студій. Тому метою статті є розрізнити поняття творчого світобачення й філософії мисткині, визначити основні поняття та принципи цих базових категорій літературної діяльності.

Як правило, про світобачення й філософію дослідники міркують з огляду на художній доробок, щоденникові записи, спогади письменника й його сучасників, приватне листування, інтерв'ю тощо.

Щодо самої Е. Андієвської, то дослідникам майже не відомі деталі її особистого життя, проте з розмов із Л. Тарнашинською, Т. Лисенко, Л. Таран, О. Шаф та іншими можемо судити про її бачення світу й універсалії творчості.

Світобачення – це цілісне уявлення про світ, усвідомлення людиною себе, свого внутрішнього світу, яке залежить від епохи, історичних подій, національних особливостей та соціального контексту. Це сукупність поглядів, оцінок, принципів, що визначають загальне бачення, розуміння світу, місця в ньому людини та її життєвої позиції. Компонентами світобачення постають узагальнені знання людини про

світ, життєві пріоритети, моральні цінності. Їх людина набуває у процесі життєвої практики, починаючи з раннього дитинства.

Світобачення апелює до реального досвіду й архетипальних структур пам'яті, актуалізуючи колективний досвід минулих поколінь, який є цінним джерелом і умовою формування духовного світу неповторної людської особистості. Це – одна з фундаментальних складових світогляду особи.

Філософія ж людини розуміється як сфера свідомості, логіки та раціональності. Це процес своєрідної систематизації відчутого світу, узгодження та синхронізації з існуючими філософсько-естетичними системами.

Письменниця називає своє дитинство безмежно щасливим: „… мама рятувала від усіх лих, огортаючи надлюдською любов'ю, яка є підґрунтям всього існування. Нема більшого щастя за любов" [3, с. 130]. Саме такий життєвий орієнтир на всеохопну любов та добро, закладений ще до дитячої свідомості, став домінантом творчості Е. Андієвської. Найбільшою цінністю у житті людини письменниця називає добро, вважаючи, що людина може реалізуватися, роблячи добро, „навіть якщо за це отримуватиме довбнею по голові". Мисткиня стверджує, що навіть, коли вона змушує себе писати про зле та потворне, воно раптом трансформується у добре: „У мені так багато запрограмовано світла. Як в українців загалом" [4, с. 146]. Така позиція авторки виявилася в її романах, казках та новелетках. Зокрема, згадаємо образ Джалапіти, котрий мав „тільки одну сталу прикмету: доброту, бо решта все плинне" [5, с. 16].

Ще в дитячому віці (9 – 10 років) мисткиня перечитала основні філософські праці та твори світової літератури. Тоді ж сформувалось більшість релігійних уявлень та світоглядних переконань письменниці. Її ніколи ніхто не виховував, до всього, за її словами, авторка „доходила сама". Саме звідси й пішло улюблене самовизначення Е. Андієвської – „кіт, що ходить сам по собі". Вона й подосі наполягає на тому, що жодні книги чи філософські концепції не справили впливу на її бачення світу, бо вона завжди вигадувала власні. Та пріоритетність філософської тематики її творчості визначена саме знанням філософської думки різних епох і культур.

Релігійне виховання письменниці почалося також з раннього дитинства. Не обмежуючись християнством, в молоді роки Е. Андієвська засвоїла буддизм – „найдорослішу" релігію, у якій розглядається суть речей [3, с. 133]. Відтак, дослідниками доведено, що найбільш виразно простежується саме паралель між світоглядними переконаннями мисткині і буддизмом (М. Р. Стех, П. Сорока та інші). Чимало „вищих" істин цієї релігії органічно близькі письменниці й художньо втілені в її творчості. Натомість, сама Е. Андієвська позиціонує себе як глибоко віруючу людину, та стверджує, що її віра не входить в рамки жодної світової релігійної системи.

Щораз письменниця наголошує також на тому, що з раннього дитинства й до сьогодні її основні релігійні і світоглядні уявлення залишилися майже незмінними. Її сформований образ світу відбивається у різногранній творчості – поезії, прозі, малярстві.

З усього масиву світової літератури мотиви, суголосні власним світоглядним уявленням та власній візії світу Е. Андієвська вбачає лише у постаті відомого американського письменника та філософа XX століття – Карлоса Кастанеди. Колись, шукаючи в бібліотеці книги по санскриту, письменниця перебирала каталог й просто наткнулась на картку „Кастанеда". Прочитавши всього два речення, за її словами, зрозуміла, що це найзначніша книга: „Всі ті світи чужі мені, крім Кастанеди. Відкривши для себе Кастанеду, я зустріла те, що я вже описала, те, що думала – таке саме бачення світу. Кастанеда вивільнив мою власну енергію" [3, с. 131].

Відомо, що базовою тезою вчення індіанських магів, викладеного в книгах К. Кастанеди, є дотичність між реальним та ірреальним буттям: необмежений розумовими схемами „невимовний" світ („нагваль") та світ людської свідомості, раціональних понять і категорій („тональ") [6, с. 122 – 131]. Саме ідея реальності метафізичного й нереальності матеріального споріднює світогляд Е. Андієвської з досвідом К. Кастанеди.

Хоча письменниця й тяжіє до зображення зовнішньої (видимої) сторони буття, проте об'єктом її зацікавлення виступають реальний світ (матеріальне буття), внутрішній світ суб'єкта (психічне буття) та позареальний світ (інобуття), які разом становлять цілісність: „… інших світів навколо нас – у цьому світі, просто перед нашим носом, стільки, скільки й галактик, лише ми воліли (звісно, з переляку) обмежити світом розуму наше сприймання інших світів…" [3, с. 130]. Ці світи бачаться мисткині, як дива, які не годна відтворити жодна фантазія. Щоб доступитися до них, треба тільки „відсунути набік упередження, які блокують сприймання довкілля" [3, с. 130]. Е. Андієвська трактує інобуття як приховану сторону світу, яка не є загальнодоступною і контакт з якою цілком залежить від суб'єкта та від його „бачення": „Всі її бачать, але не помічають" [4, с. 143]. У творах К. Кастанеди аналогічно осягнення інобуття можливе шляхом того ж специфічного „бачення" довкілля, сенс якого полягає у здатності сприймати речі у їх істинній сутності [7, с. 208 – 209, 316].

Усі герої Е. Андієвської знаходяться на перехресті світів: видимого і невидимого, фізичного і метафізичного. Особливо помітне співіснування реального та ірреального світів у малій прозі письменниці, яка позначена переплетіннями реальних подій та ірреальних візій. Так, наприклад, новела „Баштан" (збірка „Тигри") розповідає про людину, за вікном помешкання котрої, підвішений у повітрі баштан. Цей баштан цілком реальний для оповідача і водночас невидимий для тих, хто

проходить вулицею внизу. Саме тут ми бачимо зіткнення двох планів буття: „дійсного” та „уявного”.

Щоб доступитися до окремого, ірраціонального світу Е. Андієвської, потрібно й мислити ірраціонально, пройти певну ініціацію, „ввімкнувши” своє інтуїтивно-духовне споглядання, пізнаючи безмежність власного несвідомого і звільнившись від страхів, що перешкоджають йти до центру лабіринту її творчости” [4, с. 142].

Про роль інтуїтивного начала у творчому процесі писав видатний французький філософ А. Бергсон: „Щоб навчитися інтуїтивно мислити, треба вдатися до зусиль, які змінюють саму перспективу філософського усвідомлення реальності. Інтуїція спроможна вчинити абсолютний „переворот” у свідомості, позбавити людину від фальшивих звичок, установок і стереотипів, які сковують нашу свободу. Ми повинні лише зробити зусилля, щоб позбавитися пут повсякденного життя, і тоді речі постануть перед нами в новому світлі, ми зможемо доторкнутися до їх найглибшої сутності. Тому бути спроможним мислити інтуїтивно означає змінити сам спосіб життя, навчитися жити в триванні, побачити в оригіналі світ і самих себе…” [8, с. 151].

Письменниця в інтерв’ю І. Зимомрі наголошувала на таких рисах своєї свідомості, як здатність „бачити неймовірне”, „глибоко вдивлятись у світ”, осягати його не розумом, а інтуїцією, й тим самим провела паралель між своєю творчістю та світом дитини. На користь цього згадаємо тезу З. Фройда про „поета, як дитину, яка грається, створює світ фантазії, який сприймає у всій повноті почуттів, рідко відділяючи його від дійсності” [9, с. 85]. Отже, така гра уяви, образів, смислів та символів є пошуком мистецької істини.

Саме занурення у інтуїтивне, підсвідоме, на думку мисткині, є способом пізнання істин та осягнення суті буття. Уся творчість Е. Андієвської базується на асоціаціях, відчуттях та інтуїції, які ґрунтуються на активізації сфери підсвідомості. Під час творчого натхнення підсвідоме активізується, продукуючи на базі накопиченого досвіду минулих поколінь сюжети, образи й картини [10, с. 607]. На провідну роль несвідомого у творчому процесі вказує й сама мисткиня: „Моя рука якось, незалежним від мене чином, підключена до мого шлунку-підсвідомості. Тому „нагорі”, в мозку, я нічого не знаю, але моя рука все знає…” [11, с. 38].

К.-Г. Юнг у своїй праці „Про відношення аналітичної психології до поетичної художньої творчості” відводив провідну роль у творчому процесі саме сфері підсвідомості, потрактовуючи її як рушій творчого акту, що повністю підкорює свідому волю письменника, нав’язуючи йому мотиви й образи, підказуючи логіку відтворення цілісності. Потреба творчого духу втілитися в матерії, а отже здобути реальне життя, набуває для митця характеру необхідності, що є „свобідною необхідністю” [10, с. 605]. Такі твори, ніби „самі водять рукою митця”, виникають одразу як цілісні, формально й естетично довершені

[12, с. 105]. Сама письменниця тільки доводить це твердження, іменуючи його „системою блискавки”: „Я одразу від початку до кінця з усіма відгалуженнями маю весь твір. А тоді треба лише трошки часу, щоб його виписати, сформулювати у слові”, – говорить мисткиня.

Розгляд світоглядних орієнтирів, філософських домінант, суспільної позиції Е. Андієвської як підґрунтя її мистецької унікальності вимагає також з’ясування психології її творчості. У специфіці натхнення, у формуванні задуму, у власне креативному акті й прихований, на нашу думку, секрет її самобутності. Обшир її творчої спадщини пояснюється насамперед силою натхнення: „Для мене писати – це все одно, що дихати, – говорить пані Емма в інтерв’ю з Л. Таран. <…> Можу творити цілу добу, аби не дуже заважали”, бо „… в мені сидить демон, який домагається вислову з такою печерною силою, що я мушу (байдуже, хочу я цього чи ні) хапатися за перо чи пензлі. Без творчості я просто неспроможна існувати, як риба без води” [11, с. 35 – 37].

Змалечку буття Е. Андієвської сконцентровано у творчості, поза якою нічого не існує: „Усе моє життя – це творчість. Я не живу зовнішньо, я дуже інтенсивно живу духовно” [3, с. 134].

Головна настанова творчої діяльності Е. Андієвської – „встигнути реалізувати запрограмоване в собі”. На переконання мисткині, кожен не використовуваний талант з часом зникає, він ображається на свого власника і йде геть. Звідси гостре прагнення використати кожну мить, „прожити її на всі сто”, що зумовлює надлюдську працездатність і цілеспрямованість письменниці: „… якщо ви живете цією внутрішньою енергією, ви побачите, як дедалі більше її прибуває. Вона невичерпна” [4, с. 143]. На переконання пані Емми, вона ще й до сьогодні не встигла „реалізувати” весь свій потенціал: „Жодний мій твір мені не подобається, бо я ще не написала свого справжнього”.

Однак, навіть за умов неймовірної віддачі процесу творчості, різнобічність зацікавлень мисткині вражає: „Мене цікавить все – від седиментів морського дна до космології чи комахознавства” [11, с. 36].

Варто зазначити, що присвятивши своє існування мистецтву, Е. Андієвська свідомо відмовила собі у суто жіночій долі – материнстві, родинному затишку, – які ніколи не були для неї пріоритетними: „… я з дитинства знала, що для реалізації потрібне лише таке життя. Купа дітей повзала б по мені, і я не змогла б сказати: „ Сиди, не рипайся!” І ніколи б не змогла зробити те, що маю…” [3, с. 134]. Так само „не по-жіночому” бачить письменниця і кохання: „ Кохання до чоловіка – то пастка, кінець жіночої свободи…”[3, с. 133]. Єдина і незаперечна цінність життя для Е. Андієвської – це творчість: „… я в усьому – у папері, на якому пишу, у вірші, у ручці, у сонці, що світить у кімнату, у мусі, що пролітає…” [3, с. 134]. Стан творчості для Е. Андієвської – „…щастя, їзда на блискавці” [3, с. 131].

Феномен авторської свідомості Е. Андієвської, що розкривається в її ставленні до світу, соціуму, власної творчості, є ключем формування її самобутнього стилю, про що вперше зауважив В. Державин [13]. Самобутність її стилю базується на відчуттєво-інтуїтивній, позараціональній візії світу, яку М. Р. Стех іменує як „індивідуальну, нещоденну візію реальности" [14, с. 28]. Неповторна індивідуальність письменниці також в тому, що вона все сприймає по-своєму, все прагне переломити крізь призму власного бачення, „узгодити зі світом у собі" [4, с. 144].

Модерність феномену Е. Андієвської полягає саме в компромісному поєднанні питомо національного начала, рустики, традиції із суто модерністичними знахідками авторки. Її творчість – цілеспрямована взаємодія усіх світовідчуттєвих та філософських структур, зосереджена на поглибленні та удосконаленні здатності проникати в глибини життєвих явищ, осягати їх істинну сутність та відображати її з особливою глибиною і переконливістю.

Світовідчуттєвий аспект особистості мисткині сягає своїм корінням до національного ґрунту та традиції. Наприклад, це яскраво виявляється на рівні образності її творів, що часто має характерну фольклорно-романтичну спрямованість (мотиви дороги, мандрівця, стихії моря, неба, зір, таємничо-містичного і демонічного міста, рефлексії смерті тощо). Виразно проявляється при цьому власне українська чуттєвість.

Водночас Е. Андієвська постає й сміливим модернізатором, який пішов далеко вперед за свій час (чим і пояснюється іноді несприйняття її експериментів сучасниками). Її філософська „мозаїка" світу зібрана з елементів найрізноманітніших, часом непоєднуваних, філософсько-естетичних систем, внаслідок чого її мистецький доробок постає явищем синтетичним.

І до сьогодні Е. Андієвська лишається осторонь літературно-критичних дебатів довкола її творчого доробку та його мистецької вартості. Творчим орієнтиром мисткині подосі виступає орієнтація на нове – творення нової реальності, нові площини буття та нові шляхи їх відтворення у мистецтві. „Якщо я когось знала, – стверджує письменниця, – то a priori не могла наслідувати, а могла лише тих, кого не знала (бо те, що може ще хтось, абсолютно не цікавить, а цікавить зробити те, чого не може ніхто…) [3, с. 133]".

Окреслюючи перспективу подальших досліджень, варто актуалізувати тезу М. Р. Стеха [15, с. 147] про те, що саме коротка проза Е. Андієвської надає уважному читачеві унікальну можливість зазирнути до індивідуального виміру творчості авторки, її особистої площини буття. Це шанс не лише віднайти віддзеркалення автобіографічних фактів та подробиць, а й спроба розкрити комплекси психологічних, філософських і морально-етичних дилем, які майстерно вбудовані у тексти новел та казок письменниці.

Список використаної літератури

1. **Гундорова Т.** ПроЯвлення слова. Дискурсія раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація / Т. Гундорова. – Львів: Літопис, 1997. – 447 с. **2. Павличко С**. Дискурс модернізму в українській літературі / С. Павличко. – К.: Либідь, 1999. – 447 с. **3. Шаф О. В**. Сонет Емми Андієвської в західноєвропейському контексті: Монографія. Дніпропетровськ: Вид-во „Освяніков Ю. С.”, 2008. – 138 с. **4. Лисенко Т.** Океанічний лабіринт, або Феномен Емми Андієвської // Сучасність. – 2003. – № 11 (511). – С. 142 – 147. **5. Андієвська Е.** Джалапіта: Вибрані твори. – Львів: ЛА „Піраміда”, 2006. – 160 с. **6. Кастанеда К.** Сказки о силе. Второе кольцо силы / Пер. с англ. – К.: София, – 1992. – 608 с. **7. Кастанеда К.** Отделенная реальность // Кастанеда К. Учения дона Хуана: Сочинения / Пер. с англ. – М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2001. – 704 с. **8. Бергсон А.** Опыт о непосредственных даннях сознания. Материя и память // Бергсон А. Собр. соч.: В 4-х т. – М., 1992. – Т. 1. – 336 с. **9. Фройд З.** Поет і фантазування // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / Підготовка текстів, приміток, упорядкування Марії Зубрицької за співпраці Лариси Онишкевич та Івана Фізера.– Львів: Літопис, 1996. – С. 83 – 91. **10. Мовчан В. С**. Естетика: історія і теорія. – Жовква: Місіонер, 2010. – 736 с. **11. Жінка** як текст: Емма Андієвська, Соломія Павличко, Оксана Забужко: фрагменти творчості і контексти / Упоряд. Л. Таран. – К.: Факт, 2002. – 208 с. **12. Юнг К.-Г.** Об отношении аналитической психологи к художественному творчеству // Юнг К.-Г. Собраний починений: В 19 т. / Пер. с нем. – М.: Ренессанс, 1992. – Т. 15. Феномен духа в искусстве и науке. – 320 с. **13. Державин В**. Поезія Емми Андівєвської // Кур’єр Кривбасу. – 2004. – січень, № 170. – С. 97 – 107. **14. Стех М.-Р.** Пошуки істини крізь інтелектуальну візію Всесвіту. Дещо про поезії Емми Андієвської // Сучасність. – 1989. – № 2 (334). – С. 27 – 41. **15. Стех М.-Р.** „Іншим обличчям в потойбік...”: рання коротка проза: „Подорож” (1955), „Тигри” (1962), „Джалапіта” (1962) // Кур’єр Кривбасу. – 2004. – № 171 (лютий). – С. 146 – 154.

Ященко Ю. В. Світобачення митця чи філософія творчості: модерний феномен Емми Андієвської

У статті здійснено спробу розрізнити категорії творчого світобачення та філософії творчості Е. Андієвської, визначено основні поняття та принципи цих базових категорій літературної діяльності.

Особистість та творчий доробок письменниці постають яскравими репрезентантами культури модернізму, як „явища культурного синтезу”, що синхронізував та актуалізував різні філософсько-естетичні системи.

Розкрито суть поняття „модерного феномену” мисткині, що полягає в компромісному поєднанні питомо національного начала, рустики із суто модерними знахідками авторки.

Ключові слова: світобачення, філософія творчості, модерний феномен.

Ященко Ю. В. . Мировоззрение творца или философия творчества: модерный феномен Эммы Андиевской

В статье предпринята попытка различить категории творческого мировоззрения и философии творчества Э. Андиевской, определены основные понятия и принципы этих базовых категорий литературной деятельности.

Личность и творчество писательницы предстают яркими репрезентантами культуры модернизма, как „явления культурного синтеза”, который синхронизировал и актуализировал различные философско-эстетические системы.

Раскрыта суть понятия „модерного феномена” Э. Андиевской, заключающегося в компромиссном сочетании истинно национального начала, рустики с чисто модерными находками автора.

Ключевые слова: мировоззрение, философия творчества, модерный феномен.

Yashchenko Yu. V. The Artist’s Outlook or the Art’s Philosophy: Modern Phenomenon of Emma Andiyevska

There is the attempt to distinguish the categories of creative outlook and philosophy of E. Andiyevska in the article. It is explored the basic concepts and principles of these basic categories of literary work.

Writer’s personality and work heritage are the bright examples of modernism as „the phenomenon of cultural synthesis” that synchronized and actualized various philosophical and esthetic systems.

It is revealed the concept of artist’s „modern phenomenon”, that combines unique national principles and rustic with modern finds of the author.

Key words: outlook, art’s philosophy, modern phenomenon.

Стаття надійшла до редакції 1.09.2013 р.
Прийнято до друку 27.09.13 р.
Рецензент – д. філол. н., проф. Шестопалова Т. П.